

Олександр МАВРІН
(Київ, Україна)

**Журнал “Тризуб” у громадському
й політичному житті української
еміграції у Франції
міжвоєнного періоду**

Франція на початку 20-х років ХХ ст. була важливим центром української політичної еміграції. Тут був представлений майже увесь спектр українських політичних рухів і напрямів. Українська еміграція у Франції того часу була дуже різномірною. Найбільш активно українські емігранти почали переміщатися до Франції протягом 1923–1924 років. Особливе становище людей в еміграції спричинило певну спільність інтересів окремих осіб і груп. Необхідність захищати свої інтереси стали тим підґрунтям, на якому з перших років закордонного життя з’являлося прагнення до організаційного єднання. Матеріальне становище емігрантів було складне, але незважаючи на це, українці розпочали своє організоване життя. Майже одразу відбувся розподіл на три частини: “уенерівці” згуртувалися в Союзі Українських емігрантських Організацій (СУЕО); ліві – залишились в “Українській громаді” Миколи Шаповала, ще лівіші – створили “Союз Українських Громадян у Франції” (СУГУФ). Кожна організація видавала свій друкований орган. Відповідно, українська преса, що виходила у Франції в ті роки відзначалася чітким політичним забарвленням.

Симон Петлюра прибув до Парижу у жовтні 1924 року. З його приїздом до столиці Франції сформувався впливовий осередок державного центру УНР. Державний центр Української Народної Республіки в екзилі закликав до співпраці усіх представників українських емігрантських організацій, у тому числі й опозиційних до нього. С. Петлюра був впевнений, що необхідно використати друковане слово “для пропаганди, обґрунтування і всестороннього з’ясування ваги української проблеми”[1, с.251]. З цією метою в жовтні 1924 року С. Петлюра разом зі своїми соратниками В. Прокоповичем та П. Чижевським, об-

говорили цю ідею – створити часопис, обрати йому назву, розробити чітку програму, визначити засади організації роботи редакції та головні теми. Планувалося створити журнал, який мав об'єднати розпошених по світах українців довкола ідеї відродження Української держави. Він вийшов під назвою "Триzub" – символом України. Встановити ім'я художника, що намалював логотип журналу – неможливо. Логотип: державний герб розміщений у сонячному колі, від якого в усі боки розходяться промені. Літери назви "Триzub" розміщені півколом і помережані українським орнаментом. Цей логотип був незмінним протягом усього періоду виходу журналу аж до 1940 року.

Журнал "Триzub" протягом тривалого часу був одним з провідних громадсько-політичних видань української еміграції. Але до цього часу практично відсутні спеціальні історичні дослідження про історію видання цього журналу, його вплив на середовище української еміграції, про його внесок у висвітлення різних етапів історії української революції. Тому є велика необхідність подати ґрунтовний джерелознавчий аналіз журналу "Триzub", який є вкрай важливим для з'ясування його місця в громадському, політичному житті української еміграції у Франції міжвоєнного періоду, в українській журналістиці в цілому та діаспорній зокрема.

Вітчизняна і зарубіжна історіографія недостатньо приділяла уваги тижневику "Триzub". Комплексне дослідження статей, що друкувалися в журналі майже не було. Хоча завдання тижневика було організувати національно-політичну думку та інформувати діаспору про громадсько-політичне, культурне життя на еміграції та на теренах України.

Журнал "Триzub" був заснований в 1925 році в Парижі Симоном Петлюрою. Виходив без перерви з жовтня 1925 року по травень 1940 року як речник і захисник ідей Української Народної Республіки. Тижневик є важливим джерелом для вивчення громадського життя, культурно-освітньої і наукової діяльності української еміграції в міжвоєнний період.

15 жовтня 1925 року вийшло перше число журналу "Триzub" – обсягом 32 сторінки. У вихідних даних зазначалось "Тижневик політики, культури, громадського життя та мистецтва. Виходить щонеділі в Парижі при участі видатних літературних сил під загальною редакцією Вячеслава Прокоповича". Адміністратором часопису був призначений Іл. Косенко. Авторами статей в тижневику були такі відомі особистос-

ті, як С. Петлюра, О. Саліковський, О. Лотоцький, Є. Чикаленко, В. Садовський, О. Шульгин, М. Левицький, В. Королів-Старий.

На перших порах діяльності часопис мав великі організаційно-технічні проблеми. Спочатку редакція журналу знаходилася по вулиці Гобелінс, 19 в дешевому готелі для найманих робітників. Через два роки, в жовтні 1927 року – сорокове число тижневика вийшло за новою адресою редакції – вулиця Денферт-Рочерау, 42. Від початку були значні проблеми зі шрифтом. Не знайшлося друкарні, в якій би були українські літери "і", "ї", "є", "г". Довелось порушувати український правопис і про це читачі були попереджені в передовій статті першого числа.

Часопис проіснував більш ніж п'ятнадцять років, виходив щотижня, інколи номери були "спарені", але на це були свої причини: нестача коштів, страйки друкарів, святкові дні. Журнал швидко набув популярності, розширилася мережа передплатників. Спершу часопис можна було купити лише в Парижі: на станціях метро, залізничних вокзалах та у книгарні В. Поволоцького по вулиці Бонапарта, 13. Але вже починаючи з ч. 4, часопис інформує, що передплатити та придбати "Тризуб" можна в США, Канаді, Румунії. Згодом передплатити журнал можна було вже по всій Західній Європі, Північній і Південній Америці, Австралії і, навіть, прочитати в Радянській Україні, проте за це можна було потрапити до в'язниці.

"Тризуб" швидко здобув і заслужений авторитет серед інших періодичних видань. Його публікації часто передруковувалися іншими виданнями. Відомості про наклад, на жаль, відсутні, але видавці станом на 1931 рік визначили кількість постійних читачів приблизно у 25 тисяч осіб. Останнє число 704-705 вийшло 15 травня 1940. На це були об'єктивні причини: Франція була окупована німецькими військами, до цього додалися й матеріальні проблеми редакції. Проте в останньому числі часопису мова про припинення виходу журналу не йшла.

Журнал став, насамперед, речником Державного центру УНР в екзилі, який знайомив українську еміграцію з його ідейно – політичними засадами і основними цілями діяльності. Основним "кредо" журналу було: "державна вища над партії, нація вища над класи"[2, с. 2]. За своєю тематикою та ідеологічною спрямованістю тижневик був трибуною ліберально-демократичного напрямку української політичної еміграції.

Тижневик “Тризуб” мав кілька постійних рубрик: редакційна стаття, публіцистичні, аналітичні матеріали на актуальні теми, “З Великої України”, “З нашого життя на еміграції”, “З міжнародного життя” та інші.

Журнал “Тризуб” крім громадсько-політичних статей, приділяв велику увагу культурному побутуванню еміграції та стану культури в Україні. В журналі широко представлена рубрика “Хроніка”, що містить значний фактологічний матеріал про знаних та маловідомих діячів, про громадсько-політичне життя в Україні та у діаспорі.

Тижневик на своїх сторінках вів активну переписку з читачами. Міститься багато звернень до редакції в справі пошуку знайомих, дехто просив матеріальної допомоги. І. Шовгенів, О. Лотоцький, О. Шульгин, М. Славінський зверталися до редакції з протестом з приводу трактування особи д-ра Гірса, міністра закордонних справ Чехо-Словаччини.

Журнал подавав рекламу про відкриття нових книгарень, про концерти, які відбувалися у Франції, а також, про влаштування конторою “Тризуба” складу української книги, нот, листівок на продаж, реклама інших журналів тощо.

Дуже часто вміщувались заклики до пожертви по підписних листах. Наприклад, підписний лист: “Комітет по вшануванню пам’яті 359 в десятю річницю їх мученицької смерти в Базарі”[3, с.20-22] подає фінансовий звіт про свою діяльність.

Часопис подавав реєстри нових книжок (для продажу) в книгарні “Тризуб”.

Редакція намагалася на сторінках тижневика по можливості не допускати конфліктів, з’ясування стосунків, огульної критики, проте втриматися від полеміки з іншими часописами, окремими особистостями та організаціями було неможливо. Журнал “Тризуб” редакції інших видань в свою чергу також багато критикували, але редактори намагалися дотримуватися достовірності інформації.

Розбіжності в думках, непорозуміння та незгода були чи не найбільшою проблемою еміграції. Українці поділилися на різні групи, об’єднання, партії і кожна група вважала себе правою.

З метою подолання розбрату, 12-13 вересня 1926 року в Румунії було організовано проведення першої Конференції Української Еміграції з питання Українського Національно-Політичного Об’єднання. Було зачитано проект платформи об’єднання та резолюцію з цього

приводу. В проекті було зазначено, що “останнім актом суверенної волі українського народу було створення уряду УНР”[4, с.20]. Але не всі політичні організації одногослосно підтримали цей документ. Так, українська еміграція Румунії вирішила підтримати лише умовно. Ця невизначена позиція ставила під загрозу прийняття принципового рішення з метою підтримки позиції Центру УНР в умовах гострої політичної й ідеологічної боротьби. Це було не лише питанням стратегії й тактики, а стало б й свідченням політично – державної зрілості української нації. Другим важливим моментом під час дебатів на конференції була відсутність таких політичних угруповань, як соціал-демократів, соціалістів-революціонерів, Союзу українських хліборобів та інших. З подальшої полеміки можна зробити висновок, що єдності серед політичних угруповань не було. Одні підтримували Державний Центр УНР, інші були проти приєднання до об’єднання Союзу українських хліборобів. Згоди на той час знайдено не було.

Тимчасовий Комітет УСДРП-Фракції так коментує розбіжності в поглядах Української Соціал-Демократичної Робітничої Партії (Радянської України) на лінію партії УСДРП:

Більшовицький режим пригнічує економічне, політичне, культурне життя в Україні. Ця ситуація створює відповідні умови для виникнення революційного руху, об’єктивну можливість отримати державну незалежність. Потрібно об’єднатися навколо республікансько-демократичних сил, розбудити народні маси. Об’єднуючою силою повинен стати державно – політичний центр, а саме, уряд Української Народної Республіки в екзилі. Цей уряд є для народу втіленням української державної ідеї та продовження державної традиції. З ним одним держави світу можуть говорити як з представником українського народу. Тому 19 квітня 1930 року була заснована УРСРП-Фракція, яка прийняла основною своєю позицією – визнання коаліції чи співпраці всіх українських республікансько-демократичних сил і “визнання уряду Української Народної Республіки, що перебуває на еміграції, за єдине законне правительтво України”[5, с.19]. Підписано П. Білінським, К. Голобродським, Г. Дяченком, М. Ковальським, Л. Чикаленком та іншими.

Редакція “Тризубу” рішуче засуджувала терор і масові репресії в різних країнах, а не тільки в Україні. Виходячи з державних інтересів, часопис висловлював своє ставлення до українських національних меншин в різних державах. “Українська меншість в кожній державі

має авторитетних оборонців в своїх парламентарних представниках”[6, с.1]. Тому втручатися в національні справи інших країн, де проживають українці не буде. Але українці, що проживають в Галичині, редакції не байдужі. Це питання піднімалося на міжнародному форумі в Данцигу. Представник уряду УНР О. Шульгин звернув увагу польської делегації і цілого конгресу на проблему Східної Галичини. За цей виступ п. Шульгина націоналісти охрестили “полоністом”, бо нібито, українцям Галичини живеться краще ніж в Радянській Україні. “Але хай дарують нам ці панове з “Розбудови Нації”: ні чужинці, ні ми в порівняннях не зацікавлені, бо однією міркою судити і ССРСР і Польщу неможливо. В першому – це є варварський і безвірний режим, – а тут же є держава, що входить до складу культурного світу, до Ліги Націй...”[7, с.2-4].

Тижневик “Тризуб” широко висвітлював події в Радянській Україні. На сторінках часопису і в рубриці “Хроніка” подаються різноманітні матеріали про життя українців під більшовиками. В ч. 9(317) за 1932 рік розповідається про новий адміністративний поділ України. На позачерговій сесії ВУЦВКу 9 лютого 1932 року було прийнято постанову, в якій Україну розділили на п’ять областей: Харківську, Київську, Вінницьку, Одеську і Дніпропетровську. До цього розподілу не увійшов Донецький басейн, також не ввійшла Молдавська автономна республіка. Як пояснюють комуністи, що “створення областей – як безпосередніх підпорних пунктів центрального комітету, має велику політичну і практичну вагу”[8, с. 10].

У випусках журналу за 1932 рік з’являються тривожні повідомлення про голод в Україні:

Незважаючи на репресії з боку влади та масові арешти у зв’язку з хлібозаготівельною компанією, в Україні посилюється спротив селян та зросли антирадянські настрої. Кооперативи не здають план по хлібу. Почалися вбивства комуністів, які примусово забирали збіжжя. Селяни перестали молоти хліб на млинах, щоб не віддавати частину борошна державі. В СРСР приймається ухвала Ради Народних комісарів СРСР разом з ЦК ВКП(б) “Про заходи насінневої та харчової допомоги потерпілим від засухи”[9, с.18]. В постанові сказано, що є деякі труднощі з харчуванням і тому, цим районам потрібно надати безвідсоткову грошову і насінням позику. Ця допомога розподіляється на Нижній Волзі, Середній Волзі, на Уралі, в Казахстані, Татарії, Башкирії та Західному Сибіру. Серед них України немає.

Часопис висвітлює економічну ситуацію в Україні. На Правобережжі знайдено поклади залізної руди, які мають високий відсоток заліза. В той же час в Дніпропетровську, на заводі “Комунар” не вистачає металу для виготовлення сільсько-господарської техніки.

Журнал намагався подати різноманітну інформацію про громадсько-політичне і культурне, наукове життя в Україні. З відомих причин отримувати повідомлення з України було непросто, але з 1933 року редакція знайшла можливість регулярно здобувати інформацію про справи в Україні. Про що проінформувала читачів ч.24(382) за 1933 рік, але про джерела надходження інформації не повідомила.

Журнал “Тризуб” регулярно розповідав про життя українців в діаспорі. висвітлювались громадсько – політичне життя, культурне побутування емігрантів – українців. Зокрема журнал сповіщає про відкриття Музею визвольної боротьби України в Чехо-Словаччині, оскільки настала “нагальна потреба в зібранні і збереженні усіх пам’яток кривавої і упертої боротьби нашого народу за своє визволення та відбудування власної державности”[10, с.23]. Є докладна інформація про те, що відбувся Другий з’їзд Союзу українських організацій у Франції, що проходив у Парижі 15 – 16 серпня 1925 року. З’їзд заслухав доповіді Генеральної Ради про загальний стан Союзу, про Статут і про видання бюлетеню Союзу (на той час вийшло лише три числа) і видав резолюцію про довіру до Генеральної Ради. Повідомляє про Союз Українських організацій у Франції, який звернувся до українського громадянства із закликом – створити українську бібліотеку. Тижневик подає інформацію про Румунію, де відбувся з’їзд представниць жіночих товариств меншостей Румунії. На цей з’їзд прибули делегації з Угорщини, Німеччини, українських жіночих товариств з Буковини на чолі з Ольгою Гузар. Виступивши з промовою, О. Гузар розповіла про життя українців в Румунії, про стан шкільної справи на території країни, про бідність українських селян, ставлення влади країни до українців. Доповідь справила велике враження на делегації з’їзду. Друкувалися повідомлення і з США, Канади, Південної Америки, з Манжурії.

В журналі була постійна рубрика “З міжнародного життя”, де розповідалося про життя в інших країнах світу: політичні, економічні та культурні новини.

Чимало статей в журнал писав Симон Петлюра. В часописі Головний отаман подавав не тільки передовиці, а й інші статті під псевдо-

німами та криптонімами, такими як В. Марченко, Л. Котович, В. Салевський, О.Р., СИ-ТО.

В першому числі вийшла стаття “Перед широким світом” підписана В. Марченком. Автор докладно описує, чому відступ Уряду та армії за межі батьківщини, не можна вважати поразкою. “Ми уважаємо себе ні морально, ні ідейно не розбитими. Поки зберігається у нас ця відпорна сила... доти ми уявляємо собою для ворога потенціально небезпеку” [11, с.5]. В статті “З приводу українізації Червоної армії” підписану О.Р., автор доводить, як насправді проводиться українізація в військових частинах в Україні. В армії користуються російською мовою, українських новобранців відправляють служити за межі України – в Росію, Середню Азію, на Кавказ. На територію України прибувають служити росіяни, білоруси, калмики. “Очевидячки, увесь цей елемент українізації не підлягає” [12, с. 19]. Українізації фактично у війську не існує. С. Петлюра завжди висвітлював найактуальніші теми.

Коли 25 травня 1926 року С. Петлюру було вбито в Парижі, то одним з перших часописів, що відгукнувся на цю подію був, звичайно, “Тризуб”. Ця смерть сколихнула усю українську громаду не тільки у Франції, а й по всьому світі. Перше повідомлення про вбивство і похорон С. Петлюри з’явилося в ч. 33 від 30 травня 1926 року. Наступне число від 6 червня 1926 року детально висвітлювало похорон, подавалися фотографії з місця вбивства та панахиди, відгуки на смерть від різних організацій з Франції, Німеччини, Польщі, Чехо-Словаччини, Румунії, Болгарії, США, Канади.

Журнал “Тризуб” уважно слідкував за ходом слідства. В часописі від 22 серпня з’являється постійна рубрика “До судової справи”, в якій ретельно повідомлялося про роботу слідчої комісії. Але з ч.43 від 5 вересня 1926 року рубрика трохи змінила свою назву і називалася “З судової справи”. Матеріали рубрики повідомляли як вів себе на допиті С. Шварцбард, що говорив, яких свідків викликала сторона захисту і яких свідків мала протилежна сторона, як вели себе адвокати з обох сторін.

Редакція часопису “Тризуб” почала випускати надзвичайне щоденне видання, аби детально інформувати читачів про перебіг судової справи. Процес викликав великий інтерес і повідомлення про нього цікавили всіх і в українській діаспорі, і в Україні, і громадян по всьому світі. Редакція поставила перед собою завдання не тільки надавати

інформацію про судовий процес, а й зібрати та зберегти для майбутніх поколінь всі повідомлення про суд.

Всього вийшло 10 спеціальних номерів журналу “Тризуб: Надзвичайне щоденне видання”. Вони виходили з 19 жовтня 1927 року по 31 жовтня 1927 року, останній номер 9 – 10 вийшов 1 серпня 1928 року. Логотип часопису не змінився, формат став газетного розміру. У кожному номері було чотири сторінки, а в останньому номері – одинадцять сторінок. В журналі були постійні рубрики, такі як “Процес”, “Із зали суду”, “Спостереження”, “Звіт”, решта рубрик змінювалася. На сторінках журналу вміщено фотографії С. Петлюри, фотографія його посмертної маски та фотографія могили, а також рисунки портретів адвокатів, голови суду та прокурора. Сторінки не нумеровані.

Журнал “Тризуб” вшановував пам’ять Симона Петлюри не тільки на своїх сторінках, але й з іншими емігрантськими організаціями, замовляв громадянські панахиди за покійним, покладав квіти на могилу, допомагав вдові і дочці Головного Отамана.

Чимало уваги приділяв часопис і роботі уряду УНР. На той час уряд став центром національної єдності, який намагався впливати на всі ділянки національного життя еміграції. Праця Уряду УНР не обмежувалася суто офіційною урядовою діяльністю. Багато сил і часу було присвячено громадській і, навіть, революційній роботі. Уряд виступив з маніфестом до народу з приводу смерті Симона Петлюри, випустив свою відозву в зв’язку з ганебним судовим процесом над С. Шварцбардом, видав декларації з нагоди десятиліття Центральної Ради і засудив процес СБУ та інше. Ці дії мали великий вплив на громадян України і еміграції. Вони показали “загальний напрям, дають ідеї, навколо яких розвивається далі боротьба нашого народу за свою державність”[13, с. 2].

Підсумовуючи, слід зазначити, що в умовах еміграції, на теренах Франції, найбільш послідовною й ефективною у справі збереження й поширення державницької ідеології та духу й прагнень періоду національно-визвольних змагь виявилась громадсько-політична діяльність Державного центру УНР. Це проявилось, насамперед у визначенні основних напрямків інформаційної діяльності ДЦ УНР в екзилі вже у перші роки діяльності:

– розповсюдження серед української еміграції інформації про мету, завдання ДЦ УНР в екзилі;

– ознайомлення міжнародних організацій, органів влади, політичних сил, громадськості країн Заходу про створення такого органу;

– інформування громадян інших країн про український національний рух та боротьбу українців за відродження незалежності України.

Свою діяльність у громадсько-політичному житті і на дипломатичному фронті, уряд інформував, що існує національний центр, який не перестав діяти в таких важких умовах на еміграції. Основним засобом впливу уряду УНР на громадську думку та політичне й культурне життя був журнал “Тризуб”.

Джерела та література:

1. Сучасна українська еміграція та її завдання // Петлюра С. Статті. – К., 1993.
2. [Редакційна стаття] // Тризуб. – 1925. – Ч. 1.
3. Комітет по вшануванню пам'яті 359 в десяту річницю їх мученицької смерті в Базарі // Там само. – 1932. – Ч. 1 (309).
4. Геродот Д. До справи національного об'єднання // Там само. – 1926. – Ч. 50.
5. Декларація ініціативної Групи У.С.-Д.Р.П.-Фракції // Там само. – 1930. – Ч. 27 (235).
6. [Редакційна стаття] // Там само. – 1930. – Ч.38 (246).
7. Ш. О. Передзвони // Там само. – 1930. – Ч. 31 (246).
8. Новий адміністративний поділ України // Там само. – 1932. – Ч. 9 (317).
9. Голод в СРСР офіційно признається // Там само. – 1932. – Ч. 10 (318).
10. Музей визвольної боротьби України // Там само. – 1925. – Ч. 1.
11. Марченко В. Перед широким світом // Там само. – 1925. – Ч. 1.
12. О. Р. З приводу українізації Червоної армії // Там само. – 1925. – Ч. 14.
13. [Редакційна стаття] // Там само. – 1930. – Ч. 36 (244).

Олександр Маврін (*Київ, Україна*) Журнал “Тризуб” у громадсько-му й політичному житті української еміграції у Франції міжвоєнного періоду.

Журнал “Тризуб”, як одне з провідних політичних видань української еміграції, завданням якого була організація національно-політичного життя, задоволення культурних і наукових інтересів та інформування діаспори у Франції, виходив без перерви з жовтня 1925 року по травень

1940 року. Тижневик є важливим джерелом для вивчення громадського життя, культурно-освітньої і наукової діяльності української еміграції в міжвоєнний період, висвітлення ключових моментів життєдіяльності як українських громадських об'єднань, так і окремих осіб, що в культурній та науковій галузі досягли чималих успіхів і внесли вагомий внесок у розвиток української культури і науки.

Ключові слова: Франція, еміграція, "Триzub".

Олександр Маврин (*Київ, Україна*) Журнал "Триzub" в общественной и политической жизни украинской эмиграции во Франции межвоенного периода.

Журнал "Триzub", как одно из ведущих политических изданий украинской эмиграции, задачей которого была организация национально-политической жизни, удовлетворение культурных, научных интересов и информирование диаспоры во Франции, выходил без перерыва с октября 1925 года по май 1940-го. Еженедельник является важным источником для изучения общественной жизни, культурно-просветительской и научной деятельности украинской эмиграции в межвоенный период, освещения ключевых моментов жизнедеятельности как украинских общественных организаций, так и отдельных людей, достигших в культурной и научной деятельности значительных успехов и внесли весомый вклад в развитие украинской культуры и науки.

Ключевые слова: Франция, эмиграция, "Триzub".

Oleksandr Mavrin (*Kyiv, Ukraine*) The Journal "Tryzub" in social and political life of the Ukrainian emigration in France during the inter-war period.

The Journal "Tryzub", as one of the leading political periodicals of the Ukrainian emigration, had as an aim organization of national and political life, and also to satisfy cultural, scientific and informational requirements of diaspora in France. It was being published without interruption from October 1925 till May 1940. The Weekly journal is of great importance source for studies of social life, cultural and educational as well as scientific activity of the Ukrainian emigration during the inter-war period in France. Also it is important for presentation of the key moments of both the Ukrainian social organizations' and outstanding persons' activity that made a valuable contribution to development of the Ukrainian culture and science.

Key words: France, emigration, "Tryzub".